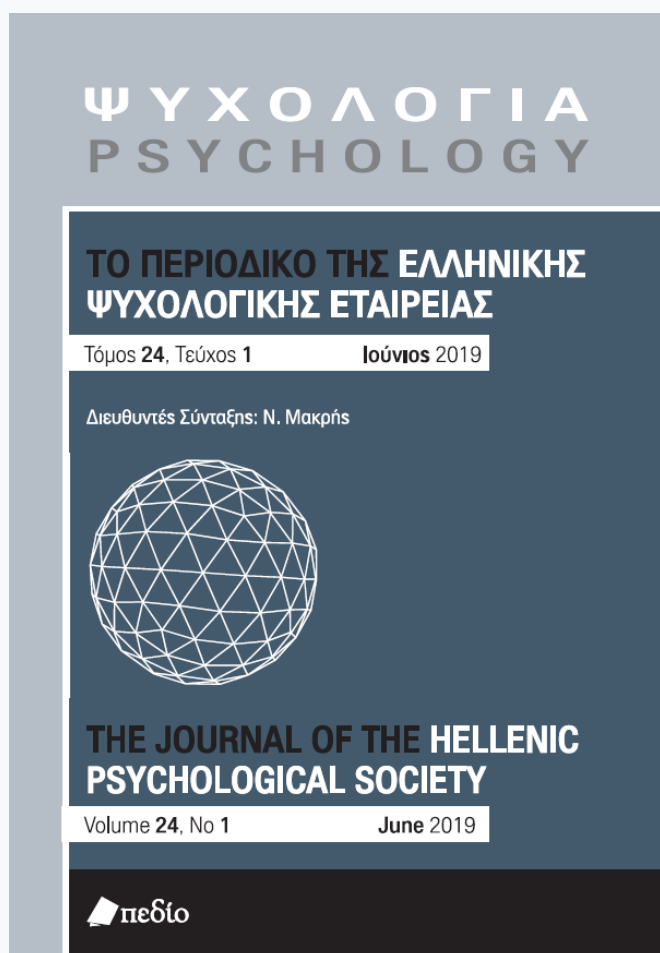

Ψυχολογία: το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας

Τόμ. 24, Αρ. 1 (2019)

Ειδικό Αφιέρωμα: Ψυχοπαιδαγωγικές παρεμβάσεις και προγράμματα πρόληψης στο σχολικό πλαίσιο

Παρουσία του Πατέρα στην Οικογένεια και Αντιλαμβανόμενη Γονική Αποδοχή-Απόρριψη

Irina Mrvoljak Theodoropoulou, Αικατερίνη Γκαρή, Κωνσταντίνος Μυλωνάς

doi: [10.12681/psy_hps.22390](https://doi.org/10.12681/psy_hps.22390)

Copyright © 2019, Irina Mrvoljak Theodoropoulou, Αικατερίνη Γκαρή, Κωνσταντίνος Μυλωνάς

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Παρόμοια Διανομή 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Mrvoljak Theodoropoulou, I., Γκαρή Α., & Μυλωνάς Κ. (2019). Παρουσία του Πατέρα στην Οικογένεια και Αντιλαμβανόμενη Γονική Αποδοχή-Απόρριψη. *Ψυχολογία: το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας*, 24(1), 123–137. https://doi.org/10.12681/psy_hps.22390

Παρουσία του Πατέρα στην Οικογένεια και Αντιλαμβανόμενη Γονική Αποδοχή-Απόρριψη

IRINA MRVOLJAK THEODOROPOULOU¹, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΚΑΡΗ², ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ³

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Θεωρία της Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης (IPAR Theory), πρόσφατα τροποποιημένη από τη Θεωρία Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης (Parental Acceptance-Rejection Theory (PART)), θεωρεί ότι τα παιδιά, διαπολιτισμικά, αντιδρούν με συνεπή τρόπο σε μορφές συμπεριφοράς που αντιλαμβάνονται εκ μέρους των γονέων τους ως «αποδοχή» και ως «απόρριψη». Οι περισσότερες μελέτες δείχνουν ότι όσο πιο παρόντες είναι οι πατέρες στις δραστηριότητες και τα καθήκοντα της οικογένειας, τόσο περισσότερο είναι πιθανό τα παιδιά να νιώθουν αποδεκτά από τους γονείς τους (Rohner, 1986). Η συγκεκριμένη μελέτη διερευνά τη σχέση μεταξύ της παρουσίας του πατέρα ως φροντιστή και της αντιλαμβανόμενης αποδοχής-απόρριψης κατά την παιδική ηλικία, μέσω της σύντομης έκδοσης του Ερωτηματολογίου Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης / Ελέγχου για ενήλικες (Adult PARQ/C. Rohner, 2005. Rohner & Khaleque, 2008). Στην έρευνα συμμετείχαν 1117 φοιτητές από διάφορα τμήματα ελληνικών πανεπιστημίων στην Αθήνα και στο Σαράγιεβο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Τα ευρήματα των πολυμεταβλητών αναλύσεων διακύμανσης δείχνουν μια αρκετά ισχυρή σχέση ανάμεσα στην αντιλαμβανόμενη μητρική και την πατρική αποδοχή και τη φυσική παρουσία του πατέρα στο σπίτι, καθώς και την εμπλοκή του στην ανατροφή του παιδιού. Τα ευρήματα αυτά σχολιάζονται σε σχέση με σχετικές σύγχρονες εμπειρικές μελέτες της διεθνούς βιβλιογραφίας.

Λέξεις-κλειδιά: Γονική αποδοχή-απόρριψη, παρουσία του πατέρα, αντιλαμβανόμενη πατρική αποδοχή-απόρριψη, αντιλαμβανόμενη μητρική αποδοχή-απόρριψη

Αν και η εμπειρική μελέτη της γονικής αποδοχής-απόρριψης ξεκινάει το 1890 με τον Stogdill και με λίγες σχετικές διεθνείς αναφορές, το 1930 εμφανίζεται έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη της επίδρασης που ασκεί η γονική αποδοχή-απόρριψη (Rohner & Khaleque, 2015). Μέχρι το 2005 έχουν κάνει ήδη την εμφάνισή τους σχεδόν 2000 μελέ-

τες σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα (Rohner & Khaleque, 2008), αφού φαίνεται ότι η διάσταση της γονικής αποδοχής είναι αρκετά ισχυρή ώστε να καθορίζει τα γενικότερα συναισθήματα που ένα παιδί βιώνει και εκφράζει στη σχέση του με κάθε γονέα ξεχωριστά. Η γονική αποδοχή και ευαισθησία παρουσιάζεται σταδιακά ως προγνωστικός

1. Διδάκτωρ Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

2. Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

3. Καθηγητής στη Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας και Στατιστική στην Ψυχολογία, Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στοιχεία επικοινωνίας: Irina Mrvoljak Theodoropoulou, Πέλλης, 27, 16561 Άνω Γλυφάδα, e-mail: imrvoljak@hotmail.com

δείκτης των θετικών αναπτυξιακών επιρροών στα παιδιά, αφού ουσιαστικά αναφέρεται στη ζεστασιά και στην αγάπη που οι γονείς μπορούν να προσφέρουν στα παιδιά τους μέσα από δύο κύριες εκφράσεις: τη σωματική και τη λεκτική (Becker, 1964. Maccoby & Martin, 1983. Steinberg, 1993, αναφ. στο Lerner, Easternbrooks, & Mistry, 2003). Η παρούσα μελέτη εστιάζει στην κατανόηση της γονικής αποδοχής και απόρριψης σύμφωνα με τη θεωρία της Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης του Rohner (2005). Βασισμένη σε 500 περίπου μελέτες που διεξήχθησαν κατά τη διάρκεια πέντε δεκαετιών σε όλες τις ηπείρους, πλην της Ανταρκτικής, σε περισσότερες από 60 χώρες, καταλήγει στη θέση ότι τα παιδιά, διεθνώς, αντιδρούν με συνεπή τρόπο σε μορφές συμπεριφοράς που αντιλαμβάνονται ως αποδοχή ή ως απόρριψη (Rohner, 2004). Καθώς μεγαλώνουν βιώνουν περισσότερη ή λιγότερη ζεστασιά και στοργή εκ μέρους των βιολογικών γονέων ή των αποκλειστικών φροντιστών τους⁴ (Rohner & Rohner, 1982). Η ζεστασιά (ή η απώλειά της) που ο καθένας έχει βιώσει ως παιδί τοποθετείται σ' ένα συνεχές που εκτείνεται από τον υψηλό βαθμό αποδοχής έως τον ελάχιστο ή και τον ανύπαρκτο βαθμό βίωσής της, δηλαδή τη γονική απόρριψη (Rohner, 1975). Η παρουσία/απουσία της γονικής αγάπης και στοργής είναι ουσιαστικά μία πεποίθηση που διακατέχει το παιδί και όχι υποχρεωτικά ένα σύνολο δράσεων και συμπεριφορών του κάθε γονέα. Με άλλα λόγια, το επιστημολογικό θεμέλιο της θεωρίας αυτής είναι η φαινομενολογική προσέγγιση της στοργής και της απόρριψης των γονέων εκ μέρους του παιδιού (Kagan, 1978b, αναφ. στο Rohner, 1986).

Διαπιστώνονται τρεις σημαντικές μορφές της γονικής απόρριψης (Rohner, 1975): (α) εχθρότητα και επιθετικότητα, (β) αδιαφορία και παραμέληση και (γ) μη διαφοροποιημένη απόρριψη. Τόσο η εχθρότητα, όσο και η αδιαφορία είναι εσωτερικά ψυχολογικές καταστάσεις και συναισθήματα, ενώ

η επιθετικότητα και η παραμέληση περιλαμβάνουν και στοιχεία έκδηλης συμπεριφοράς (Rohner, 1986). Η εχθρότητα περιλαμβάνει συναισθήματα και συμπεριφορές οργής και θυμού, ανταγωνισμού, δυσαρέσκειας, αντιπάθειας, μίσους προς το παιδί και κακόβουλης θέλησης ή κακίας. Η αδιαφορία αφορά στην έλλειψη ενδιαφέροντος ή στην ανυπαρξία πραγματικής φροντίδας προς το παιδί. Η παραμέληση εκφράζεται όταν οι γονείς δεν λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες, τις επιθυμίες και το συμφέρον του παιδιού. Τέλος, η μη διαφοροποιημένη απόρριψη αναφέρεται αποκλειστικά στην υποκειμενική εμπειρία του παιδιού σχετικά με την έλλειψη αγάπης, χωρίς να είναι αναγκαία η παρουσία σαφώς παρατηρούμενων δεικτών απόρριψης σε τρίτα πρόσωπα (Rohner, 1986). Ένας ευρύτερος συνδυασμός αντιλήψεων και αναπαραστάσεων κατά την παιδική ηλικία για τις συμπεριφορές αγάπης των γονέων θεωρείται επίσης ότι είναι πιθανό να επηρεάζει την ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών, και αργότερα των ενηλίκων (Rohner, 2008). Μελέτες μέσω της Απεικόνισης Μαγνητικού Συντονισμού (MRI) αποκαλύπτουν ότι σε όσους βιώνουν ότι έχουν απορριφθεί, ενεργοποιούνται ο πρόσθιος φλοιός του προσαγωγού και ο δεξιός κοιλιακός προμετωπιαίος φλοιός με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που ενεργοποιούνται και σε όσα άτομα βιώνουν κάποιο σωματικό πόνο (Squire & Stein, 2003).

Η εις βάθος διερεύνηση του ρόλου του πατέρα στην οικογένεια ξεκίνησε όταν το 1975 ο Michael Lamb περιέγραψε τον πατέρα ως «ξεχασμένο συμμετέχοντα στην ανάπτυξη του παιδιού». Μέσω ενός μεγάλου αριθμού μελετών ο Ken Canfield (1999) ανέπτυξε ένα πλαίσιο με το οποίο είναι δυνατόν να διακρίνουμε τέσσερις διαστάσεις της πατρότητας: (α) τη συμμετοχή, δηλ. την ενεργό συμμετοχή του πατέρα στη ζωή του παιδιού που του στέλνει το μήνυμα στο παιδί ότι ο πατέρας νοιάζεται να περνάει το χρόνο του μαζί

4. Η λέξη «γονέας» στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται για τον κύριο φροντιστή ή τους φροντιστές ενός παιδιού, και όχι κατ' ανάγκη στη μητέρα ή τον πατέρα. Στα περισσότερα μέρη του κόσμου, οι μητέρες έχουν την κύρια ευθύνη για τη φροντίδα των μικρών παιδιών, ενώ, όπως φαίνεται από τους Rohner και Rohner (1982), οι παππούδες και οι γιαγιάδες, τα αδέρφια, οι πατέρες και άλλα πρόσωπα ασκούν επίσης σημαντική επιρροή στην ανατροφή του παιδιού.

με το παιδί, (β) τη συνέπεια που ουσιαστικά δηλώνει την αξιοπιστία στη σχέση πατέρα-παιδιού ως θεμελιώδη διάσταση ποιότητας της σχέσης, σε συνδυασμό με την εμπιστοσύνη που εκφράζεται μέσω της ενθάρρυνσης και της συνέπειας στις απαιτήσεις για πειθαρχία, όσο και μέσω της προστασίας, της φροντίδας και της αγάπης, (γ) την ευαισθητοποίηση στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του παιδιού, κατά τις φάσεις της ανάπτυξής του, ξεκινώντας ήδη από πολύ μικρή ηλικία, και (δ) τη φροντίδα για τη γενικότερη σωματική και ψυχοσυναισθηματική υγιή ανάπτυξη του παιδιού. Οι συγκεκριμένες διαστάσεις, αν και προφανώς επικαλύπτονται σε πολλά σημεία, δείχνουν ότι συμμετοχή σημαίνει τόσο ευαισθητοποίηση, όσο και φροντίδα. Σε όλους τους τύπους μελετών παρουσιάζονται ενδιαφέρουσες ενδείξεις που συνηγορούν υπέρ του ότι τόσο η αγάπη και αποδοχή του πατέρα, όσο και η αγάπη και η αποδοχή της μητέρας, είναι συχνά έντονα εμπλεκόμενη στις συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες των παιδιών, και στην ανάπτυξη της αίσθησης υγείας και ευημερίας τους (Rohner & Veneziano, 2001. Veneziano, 2000, 2003). Ωστόσο, πολλές από τις μελέτες αυτές καταλήγουν στο πρόσθετο συμπέρασμα ότι η πατρική αποδοχή, συγκριτικά με το τμήμα της διακύμανσης που εξηγεί η μητρική αποδοχή, εξηγεί ένα μοναδικό και ανεξάρτητο τμήμα της διακύμανσης των ψυχοσυναισθηματικών και συμπεριφορικών δυνατοτήτων και δυσκολιών του παιδιού (Rohner & Carrasco, 2014. Veneziano, 2003). Άλλες μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η πατρική αγάπη είναι κάποιες φορές ο μόνος σημαντικός προγνωστικός δείκτης των συγκεκριμένων επιρροών στο παιδί. Επομένως, οι αντιλήψεις των παιδιών για την αποδοχή του πατέρα φαίνεται πως μπορεί να έχουν μερικές φορές μεγαλύτερο αντίκτυπο στην ψυχολογική προσαρμογή τους, απ' ό,τι οι αντιλήψεις τους για την αποδοχή της μητέρας (Rohner & Veneziano, 2001). Δεν λείπουν ωστόσο λιγοστές μελέτες όπου είτε παρουσιάζεται το αντίθετο εύρημα, δηλαδή αυτό που συνηγορεί υπέρ της σημαντικότερης επιρροής της αποδοχής της μητέρας, είτε υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφορά στην επίδραση της αποδοχής του ενός γονέα έναντι του άλλου

(Rohner & Carrasco, 2014). Ιδιογραφικές μελέτες στις Ηνωμένες Πολιτείες διερευνήσαν παράλληλα την ποιότητα της πατρικής συμπεριφοράς και την πατρική φυσική διαθεσιμότητα. Αυτό που διαπιστώθηκε είναι ότι η ποιότητα της συμμετοχής των πατέρων ήταν πολύ πιο σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης της συμπεριφοράς των παιδιών από ό,τι η φυσική παρουσία και διαθεσιμότητα του πατέρα προς τα παιδιά του (Amato, 1994. Veneziano, 2003. Veneziano & Rohner 1998).

Αξίζει να τονιστεί ότι η πατρική συμμετοχή μπορεί να μετρηθεί είτε με μία συγκεκριμένη μεταβλητή ή με το συνδυασμό των τριών ακόλουθων μεταβλητών (Lamb, Pleck, Charnov, & Levine, 1985): (α) Τον χρόνο που περνάει ο πατέρας με το παιδί: αφορά στη συχνότητα των επαφών, το χρόνο που περνούν μαζί (π.χ. κοινά γεύματα, παιχνίδι, διάβασμα) και την αντίληψη του παιδιού για τη διαθεσιμότητα του πατέρα. (β) Την ποιότητα σχέσης πατέρα-παιδιού: «εμπλεκόμενος πατέρας» είναι ο όρος που δηλώνει την υψηλή ποιότητα της σχέσης, αφού καταφέρει να έχει με το παιδί του μια σχέση ευαίσθητη, θερμή, στενή, φιλική, υποστηρικτική, οικεία, στοργική, ενθαρρυντική, παρήγορη και δεκτική. (γ) Την επένδυση στο γονικό ρόλο: το υψηλό επίπεδο επένδυσης του πατέρα στο ρόλο του για την ανατροφή του παιδιού συμπεριλαμβάνει την ικανότητά του να οριοθετεί και να ασκεί κατάλληλο έλεγχο, επιτρέποντας παράλληλα την αυτονομία του, να διευκολύνει, να υποστηρίζει και ν' αφουγκράζεται τις ανάγκες του παιδιού και να καθοδηγεί υποστηρικτικά στις σχολικές του δραστηριότητες (Allen & Kerry, 2007).

Διαπολιτισμική έρευνα του Broude (1990) έδειξε ότι η κοινωνικοποίηση για θέματα επιθετικότητας διαμεσολαβεί ασκώντας έμμεση επιρροή ανάμεσα στην πατρική απουσία και στην αρρενωπή συμπεριφορά των αγοριών τους στην ενήλικη ζωή. Πιο συγκεκριμένα, οι πατέρες που είναι φυσικά διαθέσιμοι φαίνεται να ελέγχουν καλύτερα την επιθετικότητα των νέων ανδρών, ακόμα και σε κοινωνίες που εμπεριέχουν υψηλό βαθμό επιθετικότητας στην ανατροφή των παιδιών. Έρευνες σε δυτικά πολιτισμικά πλαίσια (Radin, Williams, & Coggins, 1993) και στο Τρινιντάντ (Williams & Finley, 1997) έχουν δείξει μία θετική σχέση ανάμεσα στην πα-

τρική φυσική παρουσία και στην ικανοποιητική γνωστική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων και των ακαδημαϊκών επιτυχιών τους (Williams & Radin, 1993), της ικανότητάς τους για ενσυναίσθηση, του προσανατολισμού τους στους ρόλους των φύλων (Radin & Sagi, 1982), της ψυχολογικής προσαρμογής τους, της υψηλότερης εσωτερικής πηγής ελέγχου, της υψηλότερης αυτοεκτίμησης (Deutsch, Servis, & Payne, 2001) και της ικανότητάς τους για επίλυση προβλημάτων (Radin & Sagi, 1982). Επιπλέον, η συμμετοχή του πατέρα έχει φανεί ότι συσχετίζεται θετικά με μία συνολική από τη ζωή ικανοποίηση των ίδιων των παιδιών, λιγότερη συναισθηματική δυσφορία, λιγότερες εκφράσεις αρνητικών συναισθημάτων όπως φόβου και ενοχής, λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς (Formoso, Gonzales, Barrera, & Dumka, 2007), λιγότερη ψυχολογική καταπόνηση (Flouri, 2005), μεγαλύτερη αίσθηση κοινωνικής επάρκειας (Dubowitz et al., 2001) και υψηλότερα επίπεδα εκφραζόμενης ευτυχίας (Flouri, 2005).

Μετα-ανάλυση σε 68 μελέτες (Khaleque & Rohner, 2012) με συμμετοχή 19511 ερωτηθέντων από 22 χώρες στις πέντε ηπείρους, έδειξε ότι η επιρροή της αντιλαμβανόμενης μητρικής και πατρικής αποδοχής στην ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών είναι στατιστικά σημαντική τόσο για τα παιδιά, όσο και για τους ενήλικους, σε όλες τις χώρες που μελετήθηκαν. Διαπιστώθηκε ωστόσο ότι το σταθμισμένο μέγεθος επιρροής της συσχέτισης μεταξύ της αντιλαμβανόμενης πατρικής αποδοχής και της ψυχολογικής προσαρμογής των παιδιών ήταν σημαντικά ισχυρότερο, από το αντίστοιχο της αντιλαμβανόμενης μητρικής αποδοχής (Khaleque & Rohner, 2012). Ως εκ τούτου, η ενεργός παρουσία του πατέρα φαίνεται να συνεισφέρει στη μείωση της αντιλαμβανόμενης γονικής απόρριψης, εύρημα που αν και βεβαίως επαναλαμβάνεται ως εύρημα πολλών ερευνών, απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Στην παρούσα έρευνα διερευνάται η σχέση του επιπέδου της γονικής αποδοχής-απόρριψης και της ενεργού παρουσίας του πατέρα στην οικογένεια νέων ενηλίκων 18-33 ετών, όπως την αντιλαμβάνονταν στην ηλικιακή φάση των παιδιών 7-12 ετών τόσο μέσω της φυσικής παρουσίας του μέσα

στην οικογένεια, όσο και μέσω της ψυχολογικής εμπλοκής του σε θέματα φροντίδας των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται η σχέση του επιπέδου της αντιλαμβανόμενης γονικής αποδοχής-απόρριψης των παιδιών και του βαθμού της φυσικής παρουσίας και ενεργούς συμμετοχής του πατέρα στην οικογένεια και στα καθήκοντα φροντίδας και ανατροφής. Η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να συμβάλει στη συμπλήρωση του κενού που παρατηρείται στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τη συμβολή της φυσικής και λειτουργικής συμμετοχής του πατέρα και στην αντιλαμβανόμενη αποδοχή και απόρριψή του μέσω των παιδικών αναμνήσεων ηλικίας 7-12 ετών της φιγούρας του πατέρα. Πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, με σκοπό να προσαρμόσει στις δύο χώρες δύο αξιόπιστα διεθνώς εργαλεία μέτρησης της γονικής αποδοχής-απόρριψης των νέων ενηλίκων, και να τα μελετήσει σε συνδυασμό με μεταβλητές της συμπεριφοράς του πατέρα στις δύο χώρες. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη επιλέχθηκε έναντι άλλων Βαλκανικών χωρών, λόγω της οικειότητας της ερευνητριας με τη γλώσσα, καθώς και τα κοινά αλλά και πολλά διαφορετικά στοιχεία της χώρας αυτής με την Ελλάδα από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό της υπόβαθρο, στο πλαίσιο της ευρύτερης Βαλκανικής Χερσονήσου.

Μέθοδος

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 1117 νέοι ενήλικες ηλικίας 18-33 ετών. Μετά την αφαίρεση ερωτηματολογίων που είχαν υπέρμετρες ελλείψεις απαντήσεις και πολυμεταβλητά ακραίες τιμές, μέσω του δείκτη Mahalanobis' distance (Mylonas & Gari, 2010), αξιολογήθηκαν στατιστικά 1046 ερωτηματολόγια με συμμετέχοντες ηλικίας 18-29 ετών ($M = 20,82$, $SD = 2,42$).

Εκτός από 11 συμμετέχοντες που δεν σημείωσαν το φύλο τους, 413 (39,5%) ήταν άνδρες και 622 (59,5%) γυναίκες, επομένως, το δείγμα είναι μεθοδολογικά ισότιμο ως προς το φύλο. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων κατοικούσε στην Ελ-

λάδα, στην Αθήνα ($N = 805$, 77%), ενώ περίπου το $\frac{1}{4}$ του δείγματος κατοικούσε στο Σαράγιοβο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ($N = 241$, 23%). Οι συμμετέχοντες φοιτούσαν σε όλα τα έτη σπουδών, σε διάφορες πανεπιστημιακές σχολές στην Αθήνα και στο Σαράγιοβο, σε ποικίλα γνωστικά αντικείμενα.

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Γονική αποδοχή-απόρριψη. Η σύντομη εκδοχή του Ερωτηματολογίου Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης/Ελέγχου για Ενήλικες (Adult Parental Acceptance-Rejection Questionnaire/Control. PARQ/C)⁵ εξετάζει τη γονική αποδοχή-απόρριψη, με τέσσερις υποδιαστάσεις: (α) ζεστασιά/στοργή, (β) εχθρότητα/επιθετικότητα, (γ) αδιαφορία/παράμεληση και (δ) μη διαφοροποιημένη απόρριψη, καθώς και το γονικό έλεγχο συμπεριφοράς με πέντε ερωτήσεις. Συνολικά, 29 ερωτήσεις αφορούν στη μητέρα και ισάριθμες στον πατέρα. Από την ομάδα των 29 ερωτήσεων, 24 ερωτήσεις διερευνούν τη γονική αποδοχή-απόρριψη και πέντε τον γονικό έλεγχο συμπεριφοράς. Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε στην πλήρη του μορφή, αλλά η διάσταση του γονικού ελέγχου συμπεριφοράς δεν συμπεριλαμβάνεται στις στατιστικές αναλύσεις και ερμηνείες της παρούσας έρευνας.

Οι απαντήσεις βαθμολογούνται σε 4-βαθμη κλίμακα τύπου Likert: 1 «Σχεδόν ποτέ δεν είναι αλήθεια», 2 «Σπάνια είναι αλήθεια», 3 «Μερικές φορές είναι αλήθεια» και 4 «Σχεδόν πάντα είναι αλήθεια». Στο βαθμολογικό σύνολο για κάθε ερωτηματολόγιο, όσο υψηλότερη είναι η συνολική τιμή, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συνολική εκφραζόμενη αντίληψη απόρριψης. Οι μισές περίπου ερωτήσεις βαθμολογούνται αντίστροφα.

Διαπολιτισμικά, ο μέσος όρος των δεικτών α του Cronbach για το κομμάτι που αφορά στο PARQ μέρος της κλίμακας PARQ/C είναι 0,89 (Rohner, 2005. Rohner & Khaleque, 2008). Στο δείγμα της παρούσας μελέτης, ο δείκτης α βρέ-

θηκε να είναι 0,91 στην εκδοχή για τη μητέρα και 0,93 για τον πατέρα.

Ακολουθήθηκε η διαδικασία της αντίστροφης μετάφρασης για την ελληνική και τη βοσνιακή εκδοχή του ερωτηματολογίου. Η συμπλήρωση πραγματοποιήθηκε σε ομαδική βάση, μέσα στην τάξη, πριν ή μετά το μάθημα και ήταν εθελοντική, ενώ τονίστηκε η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα των αποτελεσμάτων. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να καταγράψουν, για κάθε γονέα ξεχωριστά, τις εμπειρίες της μητρικής και της πατρικής αποδοχής-απόρριψης και του ελέγχου συμπεριφοράς που έχουν διατηρήσει στη μνήμη τους από την παιδική ηλικία των 7-12 ετών.

Παρουσία του πατέρα και δημογραφικά στοιχεία. Στο αυτοσχέδιο κοινωνικοδημογραφικό ερωτηματολόγιο οι συμμετέχοντες απάντησαν μεταξύ άλλων δημογραφικών πληροφοριών και σε δύο στοχευμένες ερωτήσεις για την παρουσία του πατέρα τους. Οι ερωτήσεις αναφέρονταν στο χρόνο που ο πατέρας περνούσε στο σπίτι και στην ενεργό συμμετοχή του στην ανατροφή του παιδιού: «Εάν ζείτε σε οικογένεια με τους δύο γονείς, θα μπορούσατε να εκτιμήσετε πόσο χρόνο ο πατέρας σας διέθετε, ήταν παρών, στην οικογένειά σας, όταν ήσαστε σε ηλικία 7-12 ετών;» και «Σε ποιο βαθμό ο πατέρας σας αναλάμβανε μέρος από την ανατροφή σας;». Οι απαντήσεις βαθμολογούνται σε μία κλίμακα τύπου Likert, με 1 «Καθόλου», 2 «Ελάχιστα», 3 «Ούτε Πολύ Ούτε Λίγο», 4 «Αρκετά» και 5 «Πάρα Πολύ», με το α του Cronbach να είναι 0,77.

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες, Αναλύσεις Παραγόντων και Έλεγχος Δομικής Ισοτιμίας

Οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις για τις συγκερασμένες μετρήσεις της κλίμακας Γονικής

5. Η σύντομη εκδοχή του Ερωτηματολογίου Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης/Ελέγχου για ενήλικες (Adult PARQ/C) αποτελείται από τη σύντομη εκδοχή του Ερωτηματολογίου Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης για ενήλικες (Adult Parental Acceptance-Rejection Questionnaire. PARQ) μαζί με τις πρόσθετες ερωτήσεις για το γονικό έλεγχο (C: Control).

Αποδοχής-Απόρριψης/Ελέγχου για τον πατέρα ($M = 34,67$, $SD = 9,54$) και για τη μητέρα ($M = 37,59$, $SD = 11,92$) δείχνουν για το σύνολο του δείγματος ότι οι περισσότερες απαντήσεις πλησιάζουν περισσότερο προς τη γονική αποδοχή (τείνοντας προς το ελάχιστο δυνατό όριο 24 που δηλώνει τη μέγιστη αντιλαμβανόμενη αποδοχή, παρά προς το μέγιστο δυνατό υψηλό όριο 96 της μέγιστης αντιλαμβανόμενης απόρριψης).

Διενεργήθηκαν διερευνητικές αναλύσεις παραγόντων και στη συνέχεια επιβεβαιωτικές αναλύσεις παραγόντων, προκειμένου να ελεγχθούν οι παραγοντικές δομές του PARQ/C για ενήλικες στο συγκεκριμένο δείγμα. Όταν με χρήση της διερευνητικής ανάλυσης παραγόντων χρησιμοποιείται το ίδιο σύνολο δεδομένων για την εξαγωγή ενός υποδείγματος παραγόντων, και στη συνέχεια δοκιμάζεται αυτό το υπόδειγμα και με την επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων, δημιουργείται η αίσθηση μιας κυκλικής διερευνητικής πρακτικής. Ωστόσο, στην επιβεβαιωτική ανάλυση, οι συνάψεις (φορτίσεις) των ερωτήσεων με τον παράγοντα στον οποίον ανήκουν ελέγχονται ως οι μέγιστες δυνατές, ενώ οι φορτίσεις με τον παράγοντα στον οποίον οι ερωτήσεις δεν ανήκουν θεωρούνται μηδενικές και ελέγχονται ως προς αυτήν την υπόθεση. Επίσης, από μία ουσιαστική άποψη, η διερευνητική και η επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων θα έπρεπε να οδηγήσουν στα ίδια συμπεράσματα όταν εφαρμόζονται στα ίδια δεδομένα. Όμως τα υποδείγματα είναι διαφορετικά, καθώς στη διερευνητική ανάλυση (ή και στην Ανάλυση Κυρίων Συνιστωσών) επιτρέπονται μη-μηδενικές συνάψεις των ερωτήσεων με όλες τις διαστάσεις που προκύπτουν στα δεδομένα. Εάν επομένως η επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων δεν μπορεί να επιβεβαιώσει τα αποτελέσματα της διερευνητικής ανάλυσης παραγόντων στα ίδια δεδομένα (κάτι που συχνά συμβαίνει), δεν μπορεί κανείς να αναμένει ότι η επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων θα επιβεβαιώσει τα αποτελέσματα της διερευνητικής, σε ένα διαφορετικό δείγμα ή πληθυσμό (Van Prooijen & Van der Kloot, 2001). Για τους λόγους αυτούς παρουσιάζουμε στην παρούσα μελέτη τόσο τα διερευνητικά όσο και τα επιβεβαιωτικά αποτελέσματα

της ανάλυσής μας, με ιδιαίτερη έμφαση βεβαίως στην επιβεβαιωτική προσέγγιση.

Μέσω των διερευνητικών παραγοντικών αναλύσεων μελετήθηκε αρχικά αν όλες οι ερωτήσεις είναι ικανοποιητικά αξιόπιστες ώστε να συμπεριληφθούν στις αναλύσεις των ερευνητικών ερωτημάτων. Οι παράγοντες που εξήχθησαν σε κάθε κλίμακα είναι εκείνοι που είχαν ιδιοτιμή μεγαλύτερη από 1, κριτήριο πρωτεύουσας σημασίας για τον καθορισμό του αριθμού των παραγόντων (κριτήριο Kaiser-Guttman). Διερευνητικές αναλύσεις παραγόντων του PARQ/C για όλο το δείγμα πραγματοποιήθηκαν με τη μέθοδο των Κυρίων Συνιστωσών (Principal Component Analysis), πλάγια (varimax) περιστροφή των αξόνων και Kaiser Normalization. Για τον έλεγχο της ύπαρξης κάποιων αδύναμων ερωτήσεων (με μη ικανοποιητική φόρτιση), πραγματοποιήθηκε αρχικά διερευνητική ανάλυση παραγόντων με τη μέθοδο των Κυρίων Αξόνων (Principal Axis Factoring). Εξαιρέσαμε μόνο την ερώτηση 20, και στην εκδοχή για τη μητέρα, αλλά και για τον πατέρα, επομένως τελικά χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση 28 ερωτήσεις. Αναδείχθηκαν πέντε παράγοντες, όμοιοι με τους παράγοντες της θεωρίας, με φορτία άνω του 0,40, στους οποίους αποδίδεται το 51,34% της διακύμανσης στην εκδοχή για τη μητέρα και 59,94% στην εκδοχή για τον πατέρα.

Στη συνέχεια επιχειρήθηκε επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων και για τις δύο κλίμακες ερωτήσεων του πατέρα και της μητέρας (Jöreskog, 1977). Για την αξιολόγηση των δομικών υποδειγμάτων χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθοι δείκτες προσαρμογής (Τσιγγίλης, 2010): Ρίζα του Μέσου Τετραγωνικού Σφάλματος Προσέγγισης (RMSEA), Ρίζα του Μέσου Τετραγωνικού Υπολοίπου (RMR), Δείκτης Επάρκειας Σύγκλισης (GFI), Συγκριτικός Δείκτης Σύγκλισης (CFI) και Δείκτης Tucker-Lewis (TLI). Βρέθηκε ότι οι 28 ερωτήσεις του PARQ/C για τη μητέρα φορτίζουν σε πέντε παράγοντες, όπως συμβαίνει και στην πρωτότυπη εκδοχή της κλίμακας και οι προηγούμενοι δείκτες είναι ικανοποιητικοί: $\chi^2(363) = 1133,85$, $p < 0,001$, RMSEA = 0,045 (0,042-0,048), RMR = 0,028, GFI = 0,93, CFI = 0,92, TLI = 0,91. Το ίδιο βρέθηκε να ισχύει και για τις 28 ερωτήσεις του πατέρα και οι σχετι-

κοί δείκτες είναι επίσης ικανοποιητικοί, ως εξής: $\chi^2(356) = 1440,94$, $p < 0,001$, $RMSEA = 0,054$ ($0,051-0,057$), $RMR = 0,038$, $GFI = 0,93$, $CFI = 0,92$, $TLI = 0,91$. Επομένως, όλοι οι παράγοντες παρουσιάζουν τις διαστάσεις της μητρικής και της πατρικής αποδοχής-απόρριψης σύμφωνα με το πρότυπο που προτείνουν οι κατασκευαστές της κλίμακας, και επομένως μελετήθηκαν περαιτέρω σε σχέση με την παρουσία και την εμπλοκή του πατέρα.

Επειδή το συνολικό δείγμα της έρευνας αποτελείται από 805 συμμετέχοντες από την Ελλάδα και 241 από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, θεωρήθηκε σημαντικό να εξετάσουμε τη δομή των παραγόντων μητρικής και πατρικής αποδοχής-απόρριψης στις δύο χώρες ξεχωριστά και να συγκρίνουμε τις διαφορές και τις ομοιότητές τους, έτσι ώστε να ελαχιστοποιήσουμε την πόλωση των αποτελεσμάτων (Mylonas, 2009. Mylonas, Gari, Panagiotopoulou, Georgiadi, Valchev, Papazoglou, & Brkich, 2011. Poortinga, 1989. Poortinga, & Van de Vijver, 1987). Με βάση τις διερευνητικές αναλύσεις παραγόντων που διεξήχθησαν για κάθε χώρα ξεχωριστά εφαρμόσαμε τη μέθοδο του ελέγχου της δομικής ισοτιμίας των παραγόντων (Van de Vijver & Poortinga, 2002). Στόχος ήταν να εντοπιστεί αν οι υπό μελέτη παράγοντες είναι ισότιμοι ανάμεσα στις δύο χώρες, δηλαδή εάν υπάρχει εννοιολογική αντιστοιχία της παραγοντικής δομής στα δύο διαφορετικά δείγματα, και εάν επομένως είναι συγκρίσιμοι. Το στατιστικό κριτήριο που χρησιμοποιήθηκε είναι ο δείκτης ϕ του Tucker (Tucker's ϕ) που συνιστάται να είναι ίσος ή μεγαλύτερος της τιμής 0,90 προκειμένου να διασφαλιστεί η δομική ισοτιμία των μετρήσεων (Van de Vijver & Leung, 1997). Για τις ερωτήσεις της εκδοχής της μητέρας, ο δείκτης ϕ του Tucker βρέθηκε 0,97 και για την πατρική αποδοχή-απόρριψη 0,99, τιμές που μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε, σε ένα πρώτο τουλάχιστον επίπεδο, την ύπαρξη υψηλής δομικής ισοτιμίας της κλίμακας, και για τους δύο γονείς, για την Ελλάδα και τη Βοσνία και να προχωρήσουμε στις περεταίρω αναλύσεις όχι μόνο στο σύνολο του δείγματος, αλλά και ανά χώρα.

Παρουσία και Εμπλοκή του Πατέρα

Τόσο στην πρώτη ερώτηση για τη φυσική παρουσία του πατέρα στο σπίτι ($N = 29$), όσο και στη δεύτερη ερώτηση για την εμπλοκή του στην ανατροφή των παιδιών ($N = 17$), οι απαντήσεις «Καθόλου» και «Ελάχιστα» στην παρουσία του πατέρα ενώθηκαν σε μία απάντηση «Ελάχιστα/Καθόλου», λόγω του χαμηλού αριθμού των συμμετεχόντων που παρουσιάστηκε στην απάντηση «Καθόλου».

Ως προς την ερώτηση για την παρουσία του πατέρα στο σπίτι, σε πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA), για το σύνολο του δείγματος, εξαρτημένη μεταβλητή ήταν η γονική αποδοχή-απόρριψη και ανεξάρτητη μεταβλητή η παρουσία του πατέρα (Πίνακας 1). Κατ' αρχήν διαπιστώσαμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στους πίνακες συνδιασποράς ($p < 0,001$). Σε μονομεταβλητό επίπεδο, το κριτήριο F έδειξε στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στην παρουσία του πατέρα και στην αποδοχή από το πρόσωπο της μητέρας, $F(3, 1000) = 27,14$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,076$, καθώς και στην αποδοχή από το πρόσωπο του πατέρα, $F(3, 1000) = 100,67$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,233$. Τα ποσοστά της ερμηνευόμενης διασποράς, στο σύνολο του δείγματος, 7,6% για τη μητέρα και 23,3% για τον πατέρα, δείχνουν το σημαντικό βαθμό επιρροής της παρουσίας του πατέρα στο σπίτι για την αντιλαμβανόμενη αποδοχή και των δύο γονέων, με εμφανώς υψηλότερο το ποσοστό διακύμανσης στην αντιλαμβανόμενη αποδοχή από τον πατέρα.

Όσον αφορά στα δύο δείγματα ξεχωριστά, της Ελλάδας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, το κριτήριο F έδειξε εξίσου στατιστικά σημαντική σχέση της παρουσίας του πατέρα τόσο με τη μητρική αποδοχή, για την Ελλάδα: $F(3, 1000) = 17,05$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,062$ και για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη: $F(3, 1000) = 9,75$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,116$, όσο και με την πατρική αποδοχή, για την Ελλάδα: $F(3, 1000) = 76,30$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,229$, και για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη: $F(3, 1000) = 24,71$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,250$ (Πίνακας 1). Για την Ελλάδα εκφράζεται ο σημαντικός βαθμός της παρουσίας του πατέρα στο σπίτι όσον αφορά την αντιλαμβανόμενη αποδοχή πρωτίστως του πατέρα (22,9% της ερ-

μηνευόμενης διασποράς) και πολύ λιγότερο της μητέρας (6,2% της ερμηνευόμενης διασποράς). Αντιστοίχως, στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τα μεγαλύτερα ποσοστά της ερμηνευόμενης διασποράς των απαντήσεων 11,6% για τη μητέρα, αλλά 25% για τον πατέρα, αναδεικνύουν παρόμοιας κατεύθυνσης αποτελέσματα με μεγαλύτερο το μέγεθος της σχέσης της παρουσίας του πατέρα με την αντιλαμβανόμενη αποδοχή των παιδιών από τον πατέρα, παρά από τη μητέρα. Επομένως, ο χρόνος που ο πατέρας περνούσε στο σπίτι φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο την αντιλαμβανόμενη πατρική, παρά τη μητρική αποδοχή και στις δύο χώρες, αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Πραγματοποιήθηκαν post-hoc αναλύσεις, με το κριτήριο Scheffé, προκειμένου να φανεί ποιοι από τους μέσους όρους είναι αυτοί που παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά στην αποδοχή και από τους δύο γονείς σε σχέση με την παρουσία του πατέρα στο σπίτι. Σύμφωνα με τους μέσους όρους στο συνολικό δείγμα και στο δείγμα της Ελλάδας ($M = 1,67$ και $M = 1,67$, αντίστοιχα), οι απαντήσεις που έτειναν μάλλον προς την αποδοχή ως προς το πρόσωπο της μητέρας διέφεραν στατιστικά σημαντικά στις περιπτώσεις όπου η παρουσία του πατέρα στο σπίτι αξιολογήθηκε ότι ήταν από ελάχιστη έως ανύπαρκτη, συγκριτικά με τις περιπτώσεις που η παρουσία του πατέρα στο σπίτι αξιολογήθηκε ότι ήταν μεσαίου βαθμού ($M = 1,49$ και $M = 1,49$, για το συνολικό δείγμα και για το δείγμα της Ελλάδας, αντίστοιχα), σε αρκετό βαθμό ($M = 1,45$ και $M = 1,45$, αντίστοιχα) και σε πολύ υψηλό βαθμό ($M = 1,31$ και $M = 1,33$, αντίστοιχα).

Με παρόμοιο τρόπο, στο συνολικό και στο ελληνικό δείγμα ($M = 2,08$ και $M = 2,07$, αντίστοιχα), οι συμμετέχοντες που έτειναν προς την αποδοχή από τον πατέρα, διέφεραν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο όταν αξιολόγησαν την παρουσία του πατέρα στο σπίτι από ελάχιστη έως πολύ μεγάλη, σε σχέση με όσους βίωσαν την παρουσία του πατέρα στο σπίτι ως μεσαίου βαθμού ($M = 1,68$ και $M = 1,67$, αντίστοιχα), σε αρκετό βαθμό ($M = 1,52$ και $M = 1,50$, αντίστοιχα) και σε πολύ υψηλό βαθμό ($M = 1,29$ και $M = 1,30$, αντίστοιχα).

Ωστόσο, στο δείγμα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, για την αντιλαμβανόμενη μητρική αποδοχή διακρίνεται στατιστικά σημαντική διαφορά μόνο ανάμεσα σε όσους χαρακτήρισαν με ακραίες απαντήσεις την παρουσία του πατέρα, και συγκεκριμένα μόνο ανάμεσα σ' εκείνους που αξιολόγησαν την παρουσία του πατέρα στο σπίτι από ελάχιστη έως ανύπαρκτη ($M = 1,67$), σε σχέση με εκείνους που την αξιολόγησαν ως πολύ υψηλή ($M = 1,28$). Ως προς την αντιλαμβανόμενη πατρική αποδοχή, στο βοσνιακό δείγμα διαπιστώνεται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα σε όσους αξιολόγησαν την παρουσία του πατέρα από ελάχιστη έως ανύπαρκτη ($M = 2,16$) σε σχέση με εκείνους που την αξιολόγησαν ως αρκετή ($M = 1,60$) έως πολύ υψηλή ($M = 1,27$).

Με την εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού, ως ανεξάρτητη μεταβλητή, ακολούθησε νέα πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή τη γονική αποδοχή-απόρριψη (Πίνακας 1). Διαπιστώνεται στατιστικά σημαντική διαφορά στους πίνακες συνδιασποράς ($p < 0,001$), με το F κριτήριο να αναδεικνύει, για το σύνολο του δείγματος μια στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στις μεταβλητές της εμπλοκής του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού και της αντιλαμβανόμενης μητρικής αποδοχής, $F(3, 1000) = 18,06$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,050$, καθώς και της πατρικής αποδοχής, $F(3, 1000) = 100,22$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,226$. Το ποσοστό 5,0% της ερμηνευόμενης διασποράς των τιμών για τη μητέρα και το ποσοστό 22,6% για τον πατέρα δείχνουν το σημαντικό βαθμό επιρροής της εμπλοκής του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών στην αντιλαμβανόμενη αποδοχή και των δύο γονέων.

Όσον αφορά στα δύο δείγματα ξεχωριστά, της Ελλάδας και της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, το F κριτήριο ανέδειξε μια εξίσου στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στη μητρική αποδοχή και στην εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού, για την Ελλάδα: $F(3, 1000) = 14,29$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,051$, για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη: $F(3, 1000) = 6,98$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,083$, καθώς και στην πατρική αποδοχή, για την Ελλάδα: $F(3, 1000) = 61,93$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,190$, και για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη: $F(3, 1000) = 45,87$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,373$) (Πί-

Πίνακας 1
Μέσοι Όροι και Ανάλυση Διακύμανσης της Γονικής Αποδοχής-Απόρριψης
ως προς την Παρουσία του Πατέρα και την Εμπλοκή του Πατέρα στην Ανατροφή του Παιδιού
για το Συνολικό Δείγμα και Κατά Χώρα

		Παρουσία του πατέρα				F(3, 1000)
		Ελάχιστα ή καθόλου	Ούτε πολύ ούτε λίγο	Αρκετά	Πάρα πολύ	
	Χώρα	M	M	M	M	
Μητρική αποδοχή- απόρριψη	Ελλάδα	1,67 _α	1,49 _β	1,45 _γ	1,33 _δ	17,05***
	Βοσνία	1,67 _α	1,54 _{α,β}	1,43 _{α,β,γ}	1,28 _δ	9,75***
	Σύνολο	1,67 _α	1,49 _β	1,45 _γ	1,31 _δ	27,14***
Πατρική αποδοχή- απόρριψη	Ελλάδα	2,07 _α	1,68 _β	1,50 _γ	1,30 _δ	76,30***
	Βοσνία	2,16 _α	1,76 _{α,β}	1,60 _γ	1,27 _δ	24,71***
	Σύνολο	2,08 _α	1,68 _β	1,52 _γ	1,29 _δ	100,67***
		Εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού				F(3, 1000)
		Ελάχιστα ή καθόλου	Ούτε πολύ ούτε λίγο	Αρκετά	Πάρα πολύ	
	Χώρα	M	M	M	M	
Μητρική αποδοχή- απόρριψη	Ελλάδα	1,67 _α	1,46 _β	1,42 _γ	1,40 _δ	14,29***
	Βοσνία	1,47 _α	1,57 _{α,β}	1,45 _{α,β,γ}	1,28 _δ	6,98***
	Σύνολο	1,65 _α	1,48 _β	1,43 _γ	1,36 _δ	18,06***
Πατρική αποδοχή- απόρριψη	Ελλάδα	2,03 _α	1,70	1,51 _γ	1,36 _δ	61,93***
	Βοσνία	2,30 _α	1,98 _{α,β}	1,45 _γ	1,28 _δ	45,87***
	Σύνολο	2,07 _α	1,74 _β	1,51 _γ	1,32 _δ	100,22***

Σημείωση: * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$. Μέσοι όροι που μοιράζονται κοινό δείκτη δεν διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους σύμφωνα με το post-hoc κριτήριο του Scheffé για $\alpha = 0,05$.

νακας 1). Για την Ελλάδα, τα ποσοστά της ερμηνευόμενης διασποράς των απαντήσεων 5,1% για την αντιλαμβανόμενη αποδοχή εκ μέρους της μητέρας και 19,0% εκ μέρους του πατέρα δείχνουν το σημαντικό βαθμό επιρροής της εμπλοκής του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών κυρίως στην

αντιλαμβανόμενη αποδοχή του πατέρα, παρά της μητέρας. Για τη Βοσνία, τα ποσοστά της ερμηνευόμενης διασποράς 8,3% για τη αποδοχή της μητέρας και 37,3% για τον πατέρα αναδεικνύουν παρόμοιες κατεύθυνσης αποτελέσματα ως προς το μέγεθος επιρροής της εμπλοκής του πατέρα

στην οικογένεια. Επομένως, η εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών φαίνεται να σχετίζεται σημαντικά περισσότερο με την αντιλαμβανόμενη πατρική, παρά με τη μητρική αποδοχή.

Πραγματοποιήθηκαν *post-hoc* αναλύσεις, με το κριτήριο Scheffé σε σχέση με την εμπλοκή του πατέρα, προκειμένου να φανεί ποιοι από τους μέσους όρους είναι αυτοί που δείχνουν στατιστικά σημαντικές διαφορές σχετικά με την αποδοχή από κάθε γονέα. Ως προς την αντιλαμβανόμενη αποδοχή εκ μέρους της μητέρας στην οποία έτειναν οι συμμετέχοντες διέφεραν στατιστικά σημαντικά οι απαντήσεις στις περιπτώσεις που αξιολόγησαν την εμπλοκή του πατέρα στην οικογένεια από ελάχιστη έως ανύπαρκτη ($M = 1,65$ για το συνολικό δείγμα και $M = 1,66$ για το δείγμα της Ελλάδας), συγκριτικά με τις περιπτώσεις εμπλοκής του πατέρα μεσαίου βαθμού ($M = 1,48$ και $M = 1,46$, αντίστοιχα), αρκετού βαθμού ($M = 1,43$ και $M = 1,42$, αντίστοιχα) και πολύ υψηλού βαθμού ($M = 1,36$ και $M = 1,40$, αντίστοιχα). Ως προς την αντιλαμβανόμενη αποδοχή από το πρόσωπο του πατέρα, και πάλι οι συμμετέχοντες διέφεραν σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο όσες περιπτώσεις αξιολόγησαν την εμπλοκή του πατέρα από ελάχιστη έως ανύπαρκτη ($M = 2,08$ για το συνολικό δείγμα και $M = 2,07$ για το δείγμα της Ελλάδας), σε σχέση με εκείνες που βίωσαν τον πατέρα να είναι εμπλεκόμενος σε μεσαίο βαθμό ($M = 1,74$ και $M = 1,70$, αντίστοιχα), σε αρκετό βαθμό ($M = 1,51$ και $M = 1,51$, αντίστοιχα) και σε πολύ υψηλό βαθμό ($M = 1,32$ και $M = 1,36$, αντίστοιχα).

Στο δείγμα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ως προς την εμπλοκή του πατέρα, όπως και ως προς τη συμμετοχή του πατέρα προηγουμένως, και πάλι διακρίνεται στατιστικά σημαντική διαφορά στην αντιλαμβανόμενη μητρική αποδοχή μεταξύ των ακραίων περιπτώσεων που αξιολόγησαν την εμπλοκή του πατέρα ως ελάχιστη ή και ανύπαρκτη ($M = 1,47$) και πολύ υψηλή ($M = 1,28$). Στην αντιλαμβανόμενη πατρική αποδοχή, αντίστοιχα για το βοσνιακό δείγμα, διαπιστώνεται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα σε όσους συμμετέχοντες αξιολόγησαν την εμπλοκή του πατέρα ως μηδαμινή ($M = 2,30$), σε σχέση με εκείνους που την αξιολόγησαν αρκετή ($M = 1,45$) και πολύ υψηλή ($M = 1,28$).

Συζήτηση

Η έρευνα αυτή επιχειρεί να μελετήσει τη σημασία της πατρικής παρουσίας στη ζωή του παιδιού, μέσα στην οικογένεια, σε σχέση με την αντιλαμβανόμενη γονική αποδοχή-απόρριψη εκ μέρους του παιδιού ξεχωριστά για κάθε γονικό πρόσωπο. Επίσης, δευτερευόντως, επιδιώκει να καταρτίσει ένα αξιόπιστο εργαλείο μέτρησης της αντιλαμβανόμενης γονικής αποδοχής-απόρριψης για ενήλικους στην Ελλάδα και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη για περαιτέρω ερευνητική χρήση. Η ύπαρξη υψηλής δομικής ισοτιμίας της κλίμακας PARQ/C για ενήλικες και για τους δύο γονείς, τόσο για το ελληνικό δείγμα φοιτητών της μελέτης, όσο και για το δείγμα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, φάνηκε ότι μας επιτρέπει τη χρήση της σε ενήλικους, και στις δύο χώρες, σε μελλοντικές μελέτες. Επίσης, τα ευρήματα της μελέτης αναδεικνύουν τη γενικότερη αντιλαμβανόμενη αποδοχή των συμμετεχόντων και από τον πατέρα και από τη μητέρα, εύρημα αναμενόμενο για συμμετέχοντες από την Ελλάδα και από προηγούμενη μελέτη με 534 παιδιά και εφήβους, ηλικιών 9-18 ετών (Giotso & Touloumakos, 2016).

Τα αποτελέσματα, τέλος, δείχνουν ότι και η αντίληψη της μητρικής και της πατρικής αποδοχής, στις αναμνήσεις των παιδιών ηλικίας 7-12 ετών σχετίζεται σημαντικά με τις απαντήσεις για ελάχιστη διάθεση χρόνου και την απουσία χρόνου εκ μέρους του πατέρα στο σπίτι, καθώς και με τη μικρή και την ανύπαρκτη εμπλοκή του στην ανατροφή του παιδιού μέσα στην οικογένεια, συγκριτικά με τις οικογένειες όπου και η παρουσία και η εμπλοκή του πατέρα κυμαίνεται από μέτριο έως υψηλό επίπεδο. Μάλιστα, η παρουσία του πατέρα στο σπίτι και η εμπλοκή του στην ανατροφή του παιδιού φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο την αντιλαμβανόμενη πατρική αποδοχή, παρά τη μητρική αποδοχή. Επιπλέον, στο δείγμα της Βοσνίας παρουσιάζεται μια ιδιαιτερότητα, συγκριτικά και με την Ελλάδα, αλλά και με τη συνολική εικόνα των συμμετεχόντων, με τις ακραίες καταστάσεις παρουσίας και εμπλοκής του πατέρα, δηλαδή αυτές της πλήρους απουσίας ή της υψηλής παρουσίας του πατέρα να έχουν ισχυρή

σχέση και με την πατρική αλλά και με τη μητρική αποδοχή.

Τα τελευταία αυτά ευρήματα έρχονται σε συμφωνία με πολλά από τα ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας που έχουν συναχθεί από πολυμεταβλητές μελέτες στις Ηνωμένες Πολιτείες, από τη δεκαετία του 1990 και εξής (Veneziano, 2003). Μάλιστα διαπιστώνεται ότι η διαπολιτισμική έρευνα αποκαλύπτει την επιρροή της πατρικής αποδοχής όταν μελετάται ταυτόχρονα με τη μητρική. Για παράδειγμα, ο Veneziano (2000) σε δείγμα 281 Αφροαμερικανικών και Αμερικανοευρωπαϊκών οικογενειών βρήκε ότι μόνο η πατρική αποδοχή σχετιζόταν σημαντικά με τη ψυχολογική προσαρμογή των Αμερικανοευρωπαίων νέων, κατά τον έλεγχο της επιρροής και της μητρικής και της πατρικής αποδοχής, ενώ στις Αφροαμερικανικές οικογένειες, και η πατρική και η μητρική αποδοχή σχετίζονταν σημαντικά με την ψυχολογική προσαρμογή των νέων. Η υψηλή εμπλοκή του πατέρα φάνηκε να συσχετίζεται επίσης με αυξανόμενα συναισθήματα αποδοχής των παιδιών από το πατέρα τους (Culp, Schadle, Robinson, & Culp, 2000). Διαπιστώνεται επίσης πως η παρουσία του πατέρα επηρεάζει θετικά την ανάπτυξη του παιδιού μόνο όταν ο πατέρας επιθυμεί αυτόν το ρόλο από μόνος του, και όχι απλώς από υποχρέωση και μάλιστα, ενδέχεται τα παιδιά να αντιλαμβάνονται αυτήν τη διαφορά (Veneziano, 2003). Αν και άλλων ερευνών αποτελέσματα δείχνουν ότι οι κώδικες της πατρικής φυσικής διαθεσιμότητας δεν είναι συχνά ευεργετικοί ή αντιπροσωπευτικοί της πατρικής ζεστασίας και στοργής, ωστόσο, φαίνεται και στις έρευνες αυτές ότι η πατρική αποδοχή είναι συχνότερα πιο σημαντικός προγνωστικός παράγοντας της λειτουργίας των νέων ενηλίκων, από ό,τι είναι η μητρική αποδοχή (Broude, 1990. Amato, 1994. Veneziano & Rohner, 1998). Είναι γενικά παραδεκτό, ότι τα παιδιά συνήθως περνούν περισσότερο χρόνο με τις μητέρες από ό,τι με τους πατέρες, και επομένως θεωρείται πολύ πιθανό να δίνουν λιγότερη προσοχή στις συμπεριφορές των μητέρων από ό,τι σε αυτές των πατέρων. Παρά την "παράδοση" αυτή της αντίληψης για την ανατροφή των παιδιών, φαίνεται ότι τα παιδιά επηρεάζονται σημαντικά από τις συμπεριφορές παρουσίας/απου-

σίας και εμπλοκής του πατέρα στην οικογένεια, ώστε αυτές να σχετίζονται σημαντικά με την αντιλαμβανόμενη από τα παιδιά αγάπη και στοργή και των δύο γονέων, αλλά κυρίως του πατέρα. Ο λόγος λοιπόν που τα παιδιά ενδεχομένως εκτιμούν την αποδοχή του πατέρα ως σημαντικότερη από τη μητρική μπορεί να συσχετίζεται με μία «δυναμική διάσταση της λειτουργίας της οικογένειας», στην οποία ενδέχεται να θεωρείται πως είναι πιο δύσκολο να κερδίσεις τη φροντίδα και την αγάπη του πατέρα, σε σχέση με αυτή της μητέρας ενός γονικού προσώπου που παραδοσιακά είναι προσδοκώμενο να προσανατολίζεται κυρίως στον κοινωνικό και εργασιακό στίβο δραστηριοτήτων παρά στον οικογενειακό στίβο φροντίδας.

Είναι σημαντικό επομένως να κατανοήσουμε σε βαθύτερο επίπεδο τα πολύ χαμηλά και τα υψηλά επίπεδα της πατρικής συμμετοχής και τις ενδεχόμενες συνέπειές τους στην αντιλαμβανόμενη αποδοχή του πατέρα από τα παιδιά. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι ο πολύ υψηλός βαθμός συμμετοχής της μητέρας μπορεί να θεωρηθεί από τα παιδιά περισσότερο «δεδομένος», με βάση παραδοσιακά σχήματα λειτουργίας της οικογένειας και τους στερεοτυπικούς γονικούς ρόλους των δύο φύλων, σε σχέση με τη συμμετοχή του πατέρα, και συνεπώς ότι η πατρική συμμετοχή μπορεί να επηρεάζει θετικά και σημαντικά τη γονική αποδοχή, και ιδιαίτερα την αντιλαμβανόμενη πατρική αποδοχή. Για κανένα προφανή λόγο βέβαια δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι για την αντιλαμβανόμενη παρουσία των γονέων από τα παιδιά, η πατρική απουσία και η έλλειψη εμπλοκής του πατέρα σχετίζεται με καταστάσεις «αυτονόητες». Ένας πατέρας μπορεί να συμμετέχει περισσότερο στη ζωή του παιδιού του επειδή έχει βρεθεί στην ανεργία, αλλά και κάποιος άλλος πατέρας θα προτιμούσε ενδεχομένως να μειώσει τα επίπεδα της συμμετοχής του στην κατ' οίκον φροντίδα του παιδιού για να μπορέσει να του παρέχει περισσότερα οικονομικά οφέλη μέσω της εργασίας του (Jaffee, Moffitt, Caspi, & Taylor, 2003). Ποικίλες έρευνες εξάλλου, που ρίχνουν φως σε ειδικότερα θέματα της γονικής συμμετοχής στην ανατροφή των παιδιών, διαπιστώνουν ότι πατέρες με υψηλά επίπεδα αντικοινωνικής συμπεριφοράς σχετίζονται

με περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά τους, αποκαλύπτοντας σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ότι η μεγαλύτερου βαθμού συμμετοχή του πατέρα μπορεί να μην βρίσκεται προς τη βέλτιστη κατεύθυνση φροντίδας των παιδιών (Jaffee et al., 2003). Επιπροσθέτως, πατέρες που εργάζονται πολλές ώρες και είναι πιθανό να νιώθουν υπερφορτωμένοι νιώθουν λιγότερο αποδεκτοί από το παιδί τους στην εφηβεία και ότι είναι λιγότερο αποτελεσματικοί στη γενικότερη λειτουργία του πατρικού ρόλου τους (Crouter, Bumpas, Head, & McHale, 2001).

Ένας βασικός περιορισμός μέτρησης της πατρικής συμμετοχής στη βιβλιογραφία οφείλεται στο ότι οι περισσότερες μελέτες είναι συναφειακές και συχνά διατομικές. Αυτό κάνει την συναγωγή συμπερασμάτων προβληματική σχετικά με την κατεύθυνση της επιρροής (Pleck & Masciadrelli, 2004). Συνολικά, ποικίλοι περιορισμοί υπάρχουν και σχετικά με το πώς η δομή της συμμετοχής του πατέρα γίνεται αντιληπτή και μετρήσιμη. Σαφώς είναι σημαντικό να είμαστε προσεκτικοί στα θέματα μέτρησης, δειγματοληψίας, στις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις της πατρικής συμμετοχής, αλλά και να συμβάλουμε ώστε να εξεταστεί ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της συμμετοχής του πατέρα στο πλαίσιο άλλων «επιδράσεων» και σχέσεων, εντοπίζοντας καλύτερους τρόπους κατανόησης της παρουσίας του πατέρα παρά της απουσίας του. Επίσης, περιορισμό αποτελεί η μελέτη της παρουσίας και συμμετοχής του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών που συσχετίστηκε με μεταβλητές της Θεωρίας Διαπροσωπικής Αποδοχής-Απόρριψης, και τις ερμηνείες που επιδέχεται η θεωρία αυτή.

Περαιτέρω έρευνα και ερμηνευτικές απόπειρες με βάση προηγούμενα ευρήματα και θεωρητικές προσεγγίσεις μπορούν να συμβάλουν στη βαθύτερη κατανόηση της συμμετοχής του πατέρα στην αντιλαμβανόμενη γονική αποδοχή. Παρόλα αυτά, οι υπάρχουσες ενδείξεις για τη σημασία της ενεργούς παρουσίας του πατέρα στην ψυχολογική αποδοχή του παιδιού, που κατά κάποιο τρόπο φαίνεται να υπερβαίνει τη σημασία παρουσίας της μητέρας, υπογραμμίζει πως ο ρόλος του πατέρα δεν μπορεί να αντικατασταθεί, όπως

και ο ρόλος της μητέρας, αντίστοιχα. Θα είμαστε λοιπόν μάλλον σε πλεονεκτικότερη θέση αν φροντίσουμε να μελετάμε τη συμμετοχή του πατέρα στην τριαδική σχέση μητέρα-πατέρας-παιδί ή στη συστημική προοπτική της, μέσα στη δυναμική της οικογενειακής λειτουργίας, παρά εάν εστιάσουμε στη δυαδική σχέση πατέρα-παιδιού (Rohner & Veneziano, 2001). Για την αξιολόγηση μάλιστα του αναφερόμενου από τα παιδιά «αντίκτυπου» που έχει η συμμετοχή του πατέρα στην αποδοχή του παιδιού, οι ερευνητές συχνά παραμελούν να ελέγξουν την ποιότητα της σχέσης μητέρας-παιδιού, αν και η σχέση αυτή θα μπορούσε να «ευθύνεται» για κάποιο μέρος των καταγεγραμμένων συνεπειών της εμπλοκής του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών. Ο Amato (1994) μάλιστα έχει παρατηρήσει ότι η εκτεταμένη φροντίδα των παιδιών από τις μητέρες και η ποιότητα του γάμου μπορεί να αποτελούν μεταβλητές που αντιπροσωπεύουν την προσδοκώμενη θετική/αρνητική επιρροή της φροντίδας των παιδιών από τους πατέρες τους (Allen & Kerry, 2007). Η Arlene Vetere (2011), ως οικογενειακή ψυχοθεραπεύτρια, υπογραμμίζει emphatically την ανάγκη η μητέρα να μοιραστεί την ισχύ της ως γονικό πρόσωπο, με τον πατέρα, προκειμένου να δώσει χώρο να λειτουργήσει ο πατέρας ως συν-γονέας, μαζί με τη μητέρα στη δυναμική των σχέσεων τους με το παιδί.

Βιβλιογραφία

- Allen, S., & Kerry, D. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph. Retrieved from http://www.fira.ca/cms/documents/29/Effects_of_FatherInvolvement.pdf
- Amato, P. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 1031-1042.
- Broude, G. (1990). Protest masculinity: A further look at the causes and the concept. *Ethos*, 18(1), 103-122.
- Canfield, K. (1999). Promises worth keeping. In W. Horn, D. Blankenhorn, & M. Pearlstein (Eds.), *The fatherhood movement: A call to action* (pp. 43-55). New York: Lexington Books.

- Crouter, A. C., Bumpass, M., Head, M., & McHale, S. (2001). Implications of over work and overload for the quality of men's relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 404-416.
- Culp, R. E., Schadle, S., Robinson, L., & Culp, A. M. (2000). Relationships among paternal involvement and young children's perceived self-competence and behavioral problems. *Journal of Child and Family Studies*, 9(1), 27-38.
- Deutsch, F. M., Servis, L. J., & Payne, J. D. (2001). Paternal participation in child care and its effects on children's self-esteem and attitudes toward gendered roles. *Journal of Family Issues*, 22, 1000-1024.
- Dubowitz, H., Black, M. M., Cox, C. E., Kerr, M. A., Litrownik, A. J., Radhakrishna, A., English, D. J., Wood Schneider, M., & Runyan, D. K. (2001). Father involvement and children's functioning at age 6 years: A multisite study. *Child Maltreatment*, 6, 300-309.
- Flouri, E. (2005). *Fathering and child outcomes*. West Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd.
- Formoso, D., Gonzales, N. A., Barrera, M., & Dumka, L. E. (2007). Interparental relations, maternal employment and fathering in Mexican American families. *Journal of Marriage and Family*, 69, 26-39.
- Giotsa, A., & Touloumakos, A. K. (2016). "They Accept Me, They Accept Me Not" Psychometric Properties of the Greek Version of the Child Parental Acceptance-Rejection Questionnaire-Short Form. *Journal of Family Issues*: 37(9), 1226-1243.
- Jaffee, S. R., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Taylor, A. (2003). Life with (or without) father: The benefits of living with two biological parents depend on the father's antisocial behavior. *Child Development*, 74(1), 109-126.
- Jöreskog, K. G. (1977). Factor analysis by least-squares and maximum likelihood methods. In K. Enslein, A. Ralston, & H. S. Wilf (Eds.), *Statistical methods for digital computers* (pp. 125-153). New York: Wiley.
- Khaleque, A., & Rohner, R. P. (2012). Pancultural associations between perceived parental acceptance and psychological adjustment of children and adults: A meta-analytic review of worldwide research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(5), 784-800.
- Lamb, M. E. (1975). Fathers: Forgotten contributions to child development. *Human Development*, 18, 245-266.
- Lamb, M. D., Pleck, J. H., Charnov, E. L., & Levine, J. A. (1985). Paternal behavior in humans. *American Zoologist*, 25, 883-894.
- Lerner, R. M., Easterbrooks, M. A., & Mistry, J. (2003). *Handbook of psychology: Developmental psychology*, Vol. 6. New York: Wiley.
- Mylonas, K. (2009). Reducing bias in cross-cultural factor analysis through a statistical technique for metric adjustment: Factor solutions for quintets and quartets of countries. In A. Gari & K. Mylonas (Eds.), *Quod erat demonstrandum: From Herodotus' ethnographic journeys to cross-cultural research* (pp. 159-168). Athens: Pedio Books.
- Mylonas, K., & Gari, A. (2010). Gifted students' identification via psychometric and statistical criteria: Method, usefulness and perspectives. In J. Papadatos & C. Babounis (Eds.), *Proceedings of the 1st Panhellenic Congress of Educational Sciences, Volume A*. Athens: Smyrniotakis.
- Mylonas, K., Gari, A., Panagiotopoulou, P., Georgiadi, E., Valchev, V., Papazoglou, S., & Brkich, M. (2011). Bias in terms of culture: Work values country-clustering for 33 European countries and person-job fit factor equivalence testing for four European countries. In J. Deutch, M. Boehnke, U. Kühnen, & K. Boehnke (Eds.), *Rendering borders obsolete: Cross-cultural and cultural psychology as an interdisciplinary, multi-method endeavor*. Bremen, Germany: International Association for Cross-Cultural Psychology.
- Pleck, J. H., & Masciadrelli, B. P. (2004). Paternal involvement by US residential fathers. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (4th ed., pp. 222-271). New York: John Wiley.
- Poortinga, Y. H. (1989). Equivalence of cross-cultural data: An overview of basic issues. *International Journal of Psychology*, 24, 737-756.
- Poortinga, Y. H., & Van de Vijver, F. J. R. (1987). Explaining cross-cultural differences: Bias analysis and beyond. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 259-282.
- Radin, N., & Sagi, A. (1982). Child-rearing fathers in intact families in Israel and the USA. *Merrill-Palmer Quarterly*, 28, 111-136.
- Radin, N., Williams, E., & Coggins, K. (1993, October). *Paternal involvement in child rearing and the school performance of Native American children: An exploratory study*. Paper presented at the Conference on Race/Ethnic Families in the US, Brigham Young University, Provo, Utah.
- Rohner, R. (1975). *They love me, they love me not*. New Haven, CN: HRAF Press.
- Rohner, R. P. (1986). The warmth dimension: Foundations of parental acceptance-rejection theory. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(11), 552-557.
- Rohner, R. P. (2004). "The acceptance-rejection syn-

- drome". Universal correlates of parental acceptance-rejection. *American Psychologist*, 58, 830-840.
- Rohner, R. P. (2005). Parental Acceptance-Rejection Questionnaire: Test manual. In R. P. Rohner & A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection* (4th ed., pp. 43-106). Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., (2008). Introduction: Parental acceptance-rejection theory studies of intimate adult relationships. *Cross-Cultural Research*, 42(1), 5-12.
- Rohner, R. P., & Carrasco, M. A. (Eds.). (2014). Review of parental power and prestige moderate the relationship between perceived parental acceptance and offspring's psychological adjustment. *Cross-Cultural Research*, 48(3), 197-213.
- Rohner, R. P., & Khaleque, A. (2008). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (4th ed.), Storrs, CT: Rohner Research Publications.
- Rohner, R. P., & Khaleque, A. (2015). *Introduction to interpersonal acceptance-rejection theory, method, evidence and implications*. The University of Connecticut.
- Rohner, R. P., & Rohner, E.C. (1982). Enculturative continuity and the importance of caretakers. *Cross Cultural Codes*, 17(1-2), 91-113.
- Rohner, R. P., & Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of General Psychology*, 5, 382-405.
- Shaffer, D., Fisher, P., Lucas, C.P., Dulcan, M. K., & Schwab-Stone, M. E. (2000). NIMH Diagnostic Interview Schedule for Children Version IV (NIMH DISC-IV): description, differences from previous versions, and reliability of some common diagnoses. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 28-38.
- Squire, S., & Stein, A. (2003). Functional MRI and parental responsiveness: A new avenue into parental psychopathology and early parent-child interactions? *British Journal of Psychiatry*, 183, 481-483.
- Τσιγγίλης, Ν. (2010). Βασικές έννοιες και διαδικασία εφαρμογής της μοντελοποίησης δομικών εξισώσεων στις κοινωνικές επιστήμες. *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος*, 8, 1-35.
- Van de Vijver, F. J. R., & Leung, K. (1997). *Methods and data analysis for cross-cultural research*. Newbury Park, CA: Sage.
- Van de Vijver, F. J. R., & Poortinga, Y. H. (2002). Structural equivalence in multilevel research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 141-156.
- Van Prooijen, J.-W., & Van der Kloot, W. A. (2001). Confirmatory analysis of exploratively obtained factor structures. *Educational and Psychological Measurement*, 6, 777-792.
- Veneziano, R. A. (2000). Perceived paternal and maternal acceptance and rural African American and European American youths' psychological adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 123-132.
- Veneziano, R. A. (2003). The importance of parental warmth. *Cross-Cultural Research*, 37, 265-281.
- Veneziano, R., & Rohner, R. (1998). Perceived paternal acceptance, paternal involvement, and youths' psychological adjustment in a rural, biracial Southern community. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 335-343.
- Vetere, A. (2011). Μια προσέγγιση στις διαπροσωπικές σχέσεις και τη θεραπεία με βάση τον παράγοντα «φύλο». Στο D. Miell & R. Dallos (Επιμ.), *Διαπροσωπικές σχέσεις: Μια συνεχής κοινωνική αλληλεπίδραση* (σελ. 374-382). Αθήνα: εκδ. Πεδίο.
- Williams, S., & Finley, G. (1997). Father contact and perceived affective quality of fathering in Trinidad. *Interamerican Journal of Psychology*, 31, 315-319.

Presence of the Father in Family and Perceived Parental Acceptance-Rejection

IRINA MRVOLJAK THEODOROPOULOU¹, AIKATERINI GARI², KOSTAS MYLONAS³

ABSTRACT

Interpersonal Acceptance-Rejection Theory (IPAR Theory), recently renamed from Parental Acceptance-Rejection Theory (PART), entails that children react cross-culturally with consistence to the types of behavior perceived as “acceptance” and “rejection” primarily by their parents. The majority of studies also showed that the higher degree of father’s presence as caregiver within family, the more children feel to be accepted by both parents (Rohner, 1986). This study explores the relationship between the presence of father as caregiver and the perceived acceptance-rejection in childhood, by using the short version of the Adults Parental Acceptance-Rejection/Control questionnaire (Adult PARQ/C. Rohner, 2005. Rohner & Khaleque, 2008). 1117 students from various universities in Athens, Greece and in Sarajevo, Bosnia & Herzegovina participated in this research. The multivariate analyses of variance findings suggest a fairly strong relationship between maternal and paternal perceived acceptance and father’s physical presence within family activity, as well as his involvement in raising a child duties. These findings are discussed in relation to empirical studies of the international literature of perceived paternal acceptance-rejection.

Keywords: Parental acceptance-rejection, father’s presence, perceived paternal acceptance-rejection, perceived maternal acceptance-rejection

1. PhD. Psychology, Department of Psychology, National and Kapodistrian University of Athens.

2. Professor of Social Psychology, Department of Psychology, National and Kapodistrian University of Athens.

3. Professor in Research Methods and Statistics in Psychology, Department of Psychology, National and Kapodistrian University of Athens.

Contact: Irina Mrvoljak Theodoropoulou, Πέλλης, 27, 16561 Άνω Γλυφάδα, e-mail: imrvoljak@hotmail.com